

Social Work & Education

©SW&E. 2025

УДК 37.013.42-053.6:176.5

DOI: 10.25128/2520-6230.25.3.5

Олена КАРПЕНКО,

доктор педагогічних наук, професор,
кафедра соціальної педагогіки та
соціальної роботи,

Київський університет імені Бориса
Грінченка, 02154, м. Київ, Україна;
lenadom1288@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6715-2899>

Жанна ПЕТРОЧКО,

доктор педагогічних наук,
професор, кафедра соціальної
педагогіки та соціальної роботи,

Київський університет імені Бориса
Грінченка, 02154, м. Київ, Україна;

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4413-1243>

Тетяна СПІРИНА,

кандидат педагогічних наук,
доцент, кафедра соціальної
педагогіки та соціальної роботи,

Київський університет імені Бориса
Грінченка, 02154, м. Київ, Україна;

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0287-7343>

Статус статті:

Отримано: червень 07, 2025

1-шерацензування: липень 24, 2025

Прийнято: вересень 30, 2025

Карпенко, О., Петровичко, Ж., Спіріна, Т. (2025).

Розвиток соціальних навичок підлітків у контексті
сексуальної освіти. *Social Work and Education*,
Vol. 12, No. 3. pp. 367-374. DOI: 10.25128/2520-
6230.25.3.5

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК ПІДЛІТКІВ У КОНТЕКСТІ СЕКСУАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Питання сексуальної освіти підлітків є актуальним, оскільки через брак змістовної інформації про наслідки інтимних стосунків, підлітки опановують специфіку таких взаємостосунків через власний, не завжди вдалий досвід, отримують необхідну інформацію у друзів, через інтернет-ресурси. Відсутність ефективних програм сексуальної освіти підлітків призводить до формування у них спотворених уявлень про статеву-рольову поведінку, а також є одним із чинників зниження віку початку статевого життя.

У статті зазначається, що метою сексуальної освіти є формування у підлітків відповідального ставлення до інтимних стосунків, власного репродуктивного здоров'я, забезпечення науковою й неупередженою інформацією, яка сприятиме ухваленню виважених, усвідомлених рішень, пов'язаних зі статевим життям. Ключовими завданнями дослідження є виявлення та узагальнення елементів сексуальної освіти, які є важливою відповідальною ставлення до інтимних стосунків, власного репродуктивного здоров'я, забезпечення науковою й неупередженою інформацією, яка сприятиме ухваленню виважених, усвідомлених рішень, пов'язаних зі статевим життям. Це дозволить підліткам краще зрозуміти себе, сформувати свої установки щодо сексуальної освіти та її складових.

Авторами визначено моделі сексуальної освіти (ліберальна модель; репресивна модель; модель «золотої середини»), виокремлено основні виклики, які ускладнюють впровадження якісної сексуальної освіти для підлітків (порушення системи освіти через війну, психоемоційне навантаження та травматичний досвід, відсутність системної державної політики у сфері сексуальної освіти, зростання ризикованої поведінки та загроз репродуктивному здоров'ю), наголошують, що змінити ставлення набагато складніше, ніж рівень знань щодо зразків сексуальної поведінки підлітків, а тому варто звернути увагу на такі складові щодо впровадження сексуальної освіти, як: знання, усвідомлення, ставлення, впевненість у можливості змінити поведінку, навички й уміння, поведінка. За результатами узагальненого аналізу зроблено висновки, що для формування й розвитку власної сексуальної ідентичності підліткам важлива любов, підтримка, безпечне соціальне середовище, а також, потрібні спеціальні знання й навички.

Ключові слова: сексуальна освіта, моделі сексуальної освіти, підлітки, програми сексуальної освіти, соціальні навички.

ВСТУП

Сексуальна освіта, за визначенням міжнародної міжурядової організації ЮНЕСКО, має включати об'єктивну, неупереджену інформацію щодо анатомії статевих органів, репродуктивного здоров'я, розсудливих й емоційних взаємостосунків, осмисленого та свідомого планування таких взаємозв'язків, мати комплексний характер та враховувати специфіку цільової групи.

Питання сексуальної освіти підлітків є назрілим, вкрай своєчасним, злободенним, адже через брак вичерпної та досить змістовної інформації про наслідки інтимних стосунків між чоловіком та жінкою, підлітки опановують специфіку таких взаємостосунків через власний, не завжди вдалий досвід, отримують необхідну інформацію у друзів, через інтернет-ресурси.

Науковці наголошують, що підлітковий вік (12-14 років) є важливим етапом у житті кожної людини, у якому вона відчуває себе вже не дитиною, але й не зовсім дорослим. Підлітки, позбавляючись стереотипних уявлень про статево-рольову поведінку, практикують різноманітні, у переважній більшості, ризиковані зразки поведінки, які є неприпустимими й обурливими у соціальному середовищі. Відсутність якісної, дієвої, ґрунтовної програми сексуальної освіти підлітків призводить до формування у них спотворених уявлень про статево-рольову поведінку, а також є одним із чинників зниження віку початку статевого життя. Це призводить до сексуальної розбещеності у підлітковому середовищі, поширення захворювань, що передаються статевим шляхом, збільшення випадків небажаної вагітності, що супроводжується її перериванням (Кравченко, Кобзева, 2018).

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вітчизняні вчені А. Молотокас, А.Проскурня досліджували питання обізнаності українців щодо статевого виховання, сексуальної освіти, життєвих навичок, необхідних для сексуального здоров'я протягом усього життя (Молотокас, Проскурня, 2024); роль сексуальної освіти у зміцненні здоров'я підлітків вивчали І. Кобзева, Л. Кравченко (Кравченко, Кобзева, 2018); А. Даниленко, Т. Спіріна розглядали сексуальну освіту у контексті формування необхідної системи знань щодо сексуальної сфери життя підлітків та наголошували на їхній поінформованості щодо правил безпечної сексуальної поведінки і здорового способу життя (Спіріна, Даниленко, 2023); Л. Вигівська, О. Піонтковська, Н. Рогачова, Т. Рубінська, І. Тучкіна розглядали питання статевого виховання, як складову здорового способу життя (Тучкіна, Вигівська, Рогачова, Піонтковська, Рубінська, 2013), Ю. Галушко, Н. Куценко, І. Махновська аналізували ефективність сексуальної освіти та статевого виховання молоді як одного із важливих методів профілактики інфекцій, що передаються статевим шляхом (Махновська, Галушко, Куценко, 2023).

Метою дослідження є визначення ключових соціальних навичок підлітків у контексті проблем сексуальної освіти.

ОСНОВНИЙ МАТЕРІАЛ ДОСЛІДЖЕННЯ

В Україні, тривалий час, не піднімалися питання, пов'язані із статевими стосунками, що в результаті призвело до стійкого дефіциту знань у підлітковому середовищі щодо наслідків ранніх статевих зв'язків. Підлітки розпочинають

статеве життя в межах 14-15 років, більшість з них не користується контрацептивами, що призводить до ранньої вагітності, переривання вагітності, інфекцій, що передаються статевим шляхом (Махновська, Галушко, Куценко, 2023). Це свідчить про відсутність сексуальної освіти у підлітковому середовищі, яка є підґрунтям для формування культури статевих відносин.

Підліткам варто користуватися надійною, правдивою науковою інформацією про анатомію, фізіологію репродуктивної системи, методи контрацепції, профілактику інфекцій, які передаються статевим шляхом. Важливо усвідомлювати власні потреби та межі особистих кордонів, уміти відстоювати право на відмову від небажаних практик, чесно говорити про інтимні теми з партнером. Для підлітків важливо навчитися вибудовувати надійні, відповідальні, серйозні, побудовані на взаємодовірі сексуальні стосунки.

Увага до питань сексуальної освіти зумовлена знеціненням підлітками морально-ціннісних орієнтирів, прискореним психофізичним розвитком, темпами вікового розвитку підлітків порівняно з минулими поколіннями; низьким рівнем поінформованості підлітків про можливі наслідки інтимних стосунків й отриманням сумнівної інформації від однолітків, через соціальні медіа; ризикованими поведінковими практиками, що призводить до захворювань, які передаються статевим шляхом.

Водночас, підлітковий вік має свої специфічні риси, що характеризують поведінку, спосіб мислення, особисті проблеми, зокрема і щодо інтимного життя і стосовно психофізичного здоров'я. Особливості підліткового віку систематизувала Т. Бондар, яка акцентувала увагу на особливостях, що впливають на моделі поведінки та життєдіяльність підлітків, як от: почуття дорослості, без батьківського впливу, як особлива форма самосвідомості, новий рівень вимог, приналежність до групи однолітків та спілкування й взаємодія з ними, як основний та значущий вид діяльності (Бондар, 2010).

Підлітки найбільш схильні до впливу соціальних змін, що і призводить до пошуку нових зразків поведінки. З огляду на це, підлітковий вік вважається важливим життєвим етапом, що впливає на формування життєво необхідних соціальних навичок, є підґрунтям майбутньої життєдіяльності, яка може бути успішною, результативною, продуктивною або ж в цей період можна все занапастити.

Важливо підвищувати якість освітнього процесу, приділяючи, увагу сексуальній освіті й формуванню сексуальної культури загалом.

Метою сексуальної освіти є формування у підлітків відповідального ставлення до інтимних стосунків, власного репродуктивного здоров'я, забезпечення науковою й неупередженою інформацією, яка сприятиме ухваленню виважених, усвідомлених рішень, пов'язаних зі статевим життям (Махновська, Галушко, Куценко, 2023).

Українські науковці, А. Молотокас, А. Проскурня зазначають що сексуальна освіта надає об'єктивну інформацію про анатомію, фізіологію, сексуальні стосунки, відповідно до віку; сприяє навичкам ухвалення усвідомлених рішень; запобігає небажаній вагітності через інформування про безпечні сексуальні практики; заохочує до відкритої розмови про секс і стосунки; сприяє формуванню безпечної поведінки підлітків (Молотокас, Проскурня, 2024).

Вирішення зазначених проблем вимагає спільних зусиль педагогів, батьків, учнів, громадськості задля створення об'єктивних, комплексних освітніх програм і безпечних освітніх середовищ.

О. Голоцван, Н. Лещук, Ж. Савич, Я. Сивохоп визначають *моделі сексуальної освіти*, які реалізують конкретні типи моральних установок щодо сексуальності (Лещук, Савич, Голоцван, Сивохоп, 2014):

- ліберальна модель: сексуальність сприймається як важлива життєва цінність, підлітки висловлюються щодо допустимих моральних та сексуальних норм, а фахівці не нав'язують їм власне бачення. Водночас, підлітки несуть відповідальність за наслідки своїх дій, оскільки відсутність сексуальної освіти негативно відображається на їхньому здоров'ї;

- репресивна модель: знання можуть стимулювати інтерес до сексуальності та навіювати бажання експериментувати, намагання підлітків отримати правдиву інформацію про сексуальність наражаються на супротив, також не рекомендується обговорювати зразки сексуальної поведінки до усвідомлення важливості сім'ї та шлюбу;

- модель «золотої середини»: сприяє психосексуальному розвитку та переходу до дорослого життя, не порушуючи ключові соціальні норми та соціальний добробут навколишнього середовища, суспільство пропонує межі сексуальної поведінки підлітків.

Науковці А. Даниленко, Т. Спіріна наголошують, що змінити ставлення набагато складніше, ніж рівень знань щодо зразків сексуальної поведінки підлітків. Зокрема варто звернути увагу на такі складові щодо впровадження сексуальної освіти, як: знання (умова для подальшого формування здорової поведінки), усвідомлення (прийняття рішень щодо власної сексуальної поведінки), ставлення (впливає на пошук інформації та на поведінку щодо зміцнення власного здоров'я), упевненість у можливості змінити поведінку (підтримка поведінки щодо формування навичок здорового способу життя), навички й уміння (соціальна комунікація, міжособистісне спілкування, прийняття рішень, критичне мислення, вирішення проблемних ситуацій, самоорганізація), поведінка (зміна поведінки, як результат довготривалих попередніх змін) (Спіріна, Даниленко, 2023).

Якщо ж говорити про українські реалії, то можемо виокремити ключові виклики, які ускладнюють впровадження якісної сексуальної освіти для підлітків:

- порушення системи освіти через війну: воєнні дії спричинили масову міграцію, руйнування інфраструктури (включно зі школами), перехід на дистанційне навчання, що значно ускладнює доступ підлітків до якісної сексуальної освіти, вони мають обмежений доступ до безпечного простору для отримання інформації про статеве дозрівання, взаємини, репродуктивне здоров'я;

- психоемоційне навантаження та травматичний досвід: підлітки, які пережили втрату житла, близьких або стали свідками насильства, перебувають у стані хронічного стресу, що знижує здатність до критичного мислення та усвідомленого прийняття рішень, зростає ризик імпульсивної поведінки, у тому числі й сексуальної; стрес та невизначеність майбутнього сприяють формуванню деструктивних зразків поведінки, включаючи ранні та ризиковані сексуальні стосунки як спосіб «забутись» чи «довести дорослість»;

- відсутність системної державної політики у сфері сексуальної освіти: незважаючи на існуючі моделі (ліберальна, репресивна, «золота середина»), в Україні досі відсутня єдина загальнодержавна програма сексуальної освіти, адаптована до сучасних умов, бракує підготовлених фахівців із сексуальної освіти в умовах воєнного часу.

- зростання ризикованої поведінки та загроз репродуктивному здоров'ю: через брак знань та психосоціальної підтримки, збільшується частка підлітків, які вступають у статеві стосунки без належної підготовки, що призводить до небажаної вагітності, зростання випадків абортів серед неповнолітніх, поширення інфекцій, що передаються статевим шляхом, сексуального насильства, у тому числі в контексті воєнних злочинів, адже під час війни з'явилося поняття «сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом» стосовно жінок, чоловіків, дівчат та хлопчиків (Швед, Спіріна, 2023).

Водночас, важливим компонентом ефективної взаємодії підлітків з іншими людьми, що ґрунтується на повазі, співпереживанні, відповідальності, є їхні соціальні навички. Соціальні навички допомагають підліткам ефективно спілкуватися, встановлювати та підтримувати здорові стосунки, приймати виважені й усвідомлені рішення щодо власної сексуальності, протистояти соціальному тиску, забезпечувати емоційний, психофізичний, психосоціальний добробут особистості. Вони допомагають формувати довірливі, шанобливі, значущі взаємовідносини, встановлювати здорові, емоційні та сексуальні межі.

У контексті сексуальної освіти соціальні навички допомагають підліткам визначати та захищати власні кордони, поважати особисті межі інших, позитивно виражати особисті почуття, чітко висловлювати свої думки, потреби без агресії або ж маніпуляцій, використовувати ненасильницьке спілкування. Зокрема, такі навички формуються шляхом інтерактивних методів навчання, практичних вправ, моделювання ситуацій та аналізу кейс-стаді.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, підлітковий вік, є одним із критичних етапів сексуального розвитку, формуючи майбутні індивідуальні сексуальні вподобання, сексуальні зразки, ролі, стереотипи, очікування. Водночас, визначаються вподобання щодо поведінкових та особистісних характеристик партнера, моделей інтимної комунікації тощо. Для формування й розвитку власної сексуальної ідентичності підліткам важлива любов, підтримка, безпечне соціальне середовище, а також потрібні спеціальні знання й навички. Зокрема, розвиток соціальних навичок шляхом реалізації програм сексуальної освіти підлітків запобігає сексуальному насильству, сприяє гармонійному розвитку особистості та є підґрунтям для побудови здорових та безпечних стосунків.

ЛІТЕРАТУРА

Бондар, Т. В. (2010). *Стильові особливості повсякденних практик українських підлітків* : дис. ... канд. соц. наук: 22.00.04 / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків.

Бялик, О.В. (2017). Сучасні тенденції статевого виховання учнівської молоді в країнах Євросоюзу: дис. ...доктора пед. Наук: 13.00.07/ Уманський держаний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань.

Карпенко, О. Г., Сальник, І. В., Дещенко, О. М. (2025). Стратегії впровадження проєктного навчання в освітній процес закладів вищої освіти. *Педагогічна Академія: наукові записки*. №. 16. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/51345/2/Karpenko%20O._Salnyk%20I._Deshchenko%20O._PANZ_16_FPSRSO.pdf.

Кравченко, Л. А., Кобзева, І. М. (2018). Роль сексуальної освіти у зміцненні здоров'я підлітків. *Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку: Матеріали II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конфер., м. Бердянськ, 25–26 квітня 2018 р. Бердянськ : БДПУ. (2).* 62–63. <https://old.bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2019/02/33-1.pdf>.

Лещук, Н. О., Савич, Ж. В., Голоцван, О. А., Сивохоп, Я. М. (2014). *Статеве виховання і репродуктивне здоров'я підлітків та молоді* : навч. посіб. Київ. 136. <https://vinps.vn.ua/wp-content/uploads/2018/06.pdf>.

Махновська, І.Р., Галушко, Ю.Р., Куценко, Н.Л. (2023). Сексуальна освіта та статеve виховання молоді як один із методів профілактики інфекцій, що передаються статевим шляхом. *Актуальні питання підготовки та наукової діяльності магістрів галузі знань «Охорона здоров'я»*: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конфер. з міжнародною участю, м. Ужгород-Житомир, 24 листопада 2023 р. Ужгород. 95–97.

Молотокас, А.А., Проскурня, А.С. (2024). Сексуальна освіта в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник ХДУ. Серія «Психологічні науки»*. (1). 5–9. <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/1310>.

Спіріна, Т., Даниленко, А. (2023). Сексуальна освіта як складова здорового способу життя підлітків. *Ввічливість. Humanitas*. (1). 104–109. <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/1062>.

Тучкіна, І. О., Вигівська, Л. А., Рогачова, Н. Ш., Піонтовська, О. В., Рубінська. Т. В. (2013). *Статеве виховання – складова частина здорового способу життя* : метод. вказ. для лікарів-інтернів, лікарів акушерів-гінекологів, дитячих гінекологів, педіатрів, сімейних лікарів. Харків : ХНМУ. 41.

Швед, О., Спіріна, Т. (2023). Роль міжнародних та українських неурядових організацій у протидії сексуальному насильству стосовно дітей. *Ввічливість. Humanitas*. (1). 144–151. <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/1068>.

DEVELOPMENT OF ADOLESCENTS' SOCIAL SKILLS IN THE CONTEXT OF SEXUAL EDUCATION

Olena KARPENKO, Doctor of pedagogical sciences, Professor of the Department of social pedagogy and social work Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine; oh.karpenko@kubg.edu.ua

Zhanna PETROCHKO, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Faculty of Psychology, Special Education and Social Work of the Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, Ukraine, 02154

Tetyana SPIRINA, PhD in Pedagogy, Associate Professor Head of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Faculty of Psychology, Special Education and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

Abstract. *The issue of sexuality education for adolescents is relevant because, due to the lack of meaningful information about the consequences of intimate relationships between men and women, adolescents learn the specifics of such relationships through their own, not always successful, experience, and receive the necessary information from friends and online resources. In particular, the lack of effective sexuality education programs for adolescents leads to the formation of distorted ideas about sexual role behavior, and is also one of the factors that reduce the age of sexual debut.*

The article notes that the purpose of sexuality education is to form adolescents' responsible attitudes toward intimate relationships and their own reproductive health, and to provide them with scientific and unbiased information that will help them make informed decisions about their sexual life.

The key objectives of the study are to identify and summarize the elements of sexuality education that are important for responsible attitudes toward intimate relationships and reproductive health, and to provide scientific and unbiased information that will help adolescents make informed decisions about their sexuality. This will allow adolescents to better understand themselves and form their attitudes towards sexuality education and its components.

The authors define models of sexuality education (liberal model; repressive model; "golden mean" model), identify the main challenges that complicate the implementation of quality sexuality education for adolescents (disruption of the education system due to the war, psycho-emotional stress and traumatic experience, lack of a systematic state policy in the field of sexuality education, increased risky behavior and threats to reproductive health), emphasize that changing attitudes is much more difficult than the level of knowledge about sexual behavior of adolescents.

Based on the results of the generalized analysis, it is concluded that adolescents need love, support, a safe social environment, and special knowledge and skills to form and develop their own sexual identity.

Keywords: *sexuality education, models of sexuality education, adolescents, sexuality education programs, social skills.*

References

- Bondar, T. (2010). *Stylistic features of everyday practices of Ukrainian teenagers*. (Candidate's thesis). Kharkiv [in Ukrainian].
- Bialyk, O. (2016). *Current trends in sexual education of student youth in the European Union*. (Doctor's thesis). Uman. 547 [in Ukrainian].
- Karpenko, O. G., Salnyk, I. V., Deshchenko, O. M. (2025). Strategies for implementing project-based learning in the educational process of higher education institutions. *Pedagogical Academy: scientific notes*. №. 16. <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/51345/2/Karpenko%20O. Salnyk%20I. Deshchenko%20O. PANZ 16 FPSRSO.pdf>.
- Kravchenko, L.A., Kobzeva, I.M. (2018). The role of sexual education in improving the health of adolescents. *Science of the 3rd millennium: searches, problems, development prospects* : Materials of the II International Scientific and Practical Internet Conference. Berdiansk, BDPU Publ., (2), 62–63 [in Ukrainian].
- Leshchuk, N.O., Savych, Zh.V., Holotsvan, O.A., Syvokhop, Y.M. (2014). *Sexual education and reproductive health of adolescents and young people* : study guide. Kyiv, 136 [in Ukrainian].
- Makhnovska, I.R., Halushko, Yu.R., Kutsenko, N.L. (2023). Sexual education and sexual education of youth as one of the methods of prevention of sexually transmitted infections. *Current issues of training and scientific activity of masters in the field of knowledge «Health Care»*: materials of the IV All-Ukrainian scientific-practical conference with international participation, Uzhhorod-Zhytomyr, 24 November 2023. Uzhgorod. 95–97 [in Ukrainian].
- Molotokas, A.A., Proskurnia, A.S. (2024). Sexual education in Ukraine: current state and development prospects. *Scientific Bulletin of KhSU. Series «Psychological Sciences»*, (1), 5–9. <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2024-1-1> [in Ukrainian].
- Spirina, T., Danylenko, A. (2023). Sexual education as a component of a healthy lifestyle for teenagers. *Vvichlyvist. Humanitas*, (1), 104–109. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.15> [in Ukrainian].
- Tuchkina, I.O., Vyhivska, L.A., Rohachova, N.Sh., Piontkovska, O.V., Rubinska T.V. (2013). *Sex education is an integral part of a healthy lifestyle* : methodological guide for interns, obstetricians-gynecologists, pediatric gynecologists, pediatricians, family doctors. Kharkiv, KhNMU, 41 [in Ukrainian].
- Shved, O., Spirina, T. (2023). The role of international and Ukrainian non-governmental organizations in combating sexual violence against children. *Vvichlyvist. Humanitas*, (1), 144–151, <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.21>. [in Ukrainian].

Article history:

Received: June 07, 2025

1st Revision: July 24, 2025

Accepted: September 30, 2025